

ДОКТРИНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ПРАВА НА РІЗНИХ ІСТОРИЧНИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ І АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Демократична, соціальна, правова держава може існувати не за будь-яких обставин, а лише за умови ефективної дії системи джерел права, що забезпечує функціонування її демократичних інституцій. Система джерел права є динамічною системою, що розвивається передусім завдяки потребам суспільства. Одним із найбільш складних і недостатньо вивчених є такий її елемент, як доктринальні джерела права.

У різні історичні епохи доктринальні джерела права мали неоднакове значення. До них безпосередньо зверталися в перехідні етапи розвитку суспільства, коли виникала потреба переосмислити роль юридичної науки і права взагалі. Уявлення про доктрину розглядається як вчення та філософська теорія ідей, поглядів, та як керуючий теоретичний та політичний принцип. В академічному та практичному аспекті правова доктрина виступає як складова частина, а точніше, як похідна від загально-філософського поняття і уявлення про доктрину [2, с. 201].

Сучасне суспільство знаходиться в процесі переходу в якісно інший стан, який характеризується об'єднанням національних утворень в єдину світову систему, створенням єдиних правових стандартів, насамперед, в сфері прав людини. Даний процес глобалізації потребує осмислення і, якщо говорити про найбільш загальні, актуальні ті тенденції в сучасному розвитку джерел права, то саме розвиток джерел права в галузі забезпечення прав людини займає одне з найголовніших місць у цьому процесі, вони виявляють основний напрямок сучасного розвитку доктринальних джерел права. Зазначена тенденція проявляється у зростанні ролі джерел права недержавного походження, зокрема, правової доктрини і, навпаки, зменшення відповідної ролі нормативно-правового акта [1, с. 19].

На українському просторі в умовах розвитку державності України ключове місце належить формуванню правової системи, реформуванню конституційних засад, у тому числі, в напрямку узгодженості з нормами міжнародного права.

Метою статті є дослідження основних факторів формування і розвитку доктринальних джерел права в загальній системі джерел права в романо-германській та англосаксонській правових системах у процесі історичного розвитку цих правових систем, а також у сучасних умовах глобалізації, визначення особливостей цих процесів на українському просторі.

Використання системного аналізу на підставі загального розгляду основних ознак романно-германської правової системи і відповідних джерел права дозволяє навести класифікацію і конкретний аналіз складових системи джерел права. Особливостями романно-германського права, що визначають характер і зміст його джерел, виступають: органічний зв'язок романно-германського права з римським правом; чітко виражена доктринальність і концептуальність; особлива значимість закону та кодифікаційний характер романно-германського права; виражений характер поділу романно-германського права на публічне і приватне право [3, с. 433-451].

Правовий акт є найпоширенішим джерелом права в романно-германській правовій сім'ї та основним джерелом права в Україні, як країні, що належить до романно-германського правового блоку.

У загальній системі джерел права правова доктрина як неформальне вторинне джерело права в системі джерел романно-германського права реально існує і фактично впливає на право. На другому етапі історичного розвитку романно-германської правової системи (XIII – XVIII ст.ст.), який пов'язаний з рецепцією римського права і розробкою основних правових ідей в університетах, правова доктрина була основним джерелом права в романно-германській правовій сім'ї. Праці п'яти найвидатніших юристів: Ульпіана, Папініана, Гая, Павла та Модестіна були джерелом права в період Середньовіччя і Відродження в континентальній Європі.

Слід зазначити, що завдяки діяльності університетів Середньовіччя на основі Зводу законів Юстиніана була створена університетська доктрина права, яка стала певним історичним етапом становлення романно-германської правової системи.

Розглянутий етап розвитку доктринальних джерел права з точки зору історичного аналізу

є одним із найбільш динамічних етапів. Авторитет доктринально-правової традиції романо-германської правової системи є підставою для розвитку права і в сучасний період. Історичні паралелі свідчать про важливість доктринальних джерел права, про те, що з часом підлягає закріпленню на конституційному і законодавчому рівнях основних положень, що розробляються на доктринальному рівні. В сучасному світі роль правової доктрини збільшується у зв'язку з розвитком процесів глобалізації і розробкою нових концепцій в міжнародному і національному праві.

В історії розвитку англійського права виділяють три наступні рубежі: XI ст. – початок формування загального права; XIV ст. – реформування архаїчного загального права, поява і розвиток права справедливості; XIX ст. – реформування судової системи і завершення формування доктрини судового прецеденту.

Специфіка розвитку загального права полягає в тому, що воно створювалося, в першу чергу юристами-практиками на відміну від континентального права, яке розвивалося доктринально.

Англосаксонській правовій системі притаманні свої специфічні риси, особливості, які відрізняють цю правову систему від інших, передусім від романо-германської правової системи. Характерні риси англосаксонської правової сім'ї узгоджуються з основними джерелами цієї системи права. Таке твердження впливає саме із визначення джерела права в широкому розумінні, яке надане українськими вченими [3, с. 163-164].

У системі англосаксонського права чітко виокремлюються два поняття: загальне право як сукупність принципів, сформованих судами, та право справедливості, суть якого полягає у можливості державних органів втручатися в процес судочинства.

Становлення і розвиток загального права і права справедливості супроводжувалися глибокими науковими дослідженнями, створенням загальних уявлень про право, розвитком доктринальних джерел права. Крім того, треба враховувати, що ці дві складові мали різні основоположні принципи. Порівняння основних рис і ознак права справедливості та загального права дозволяє визначити їх спільні та відмінні ознаки: моральні міркування і доводи – основна увага в праві справедливості приділяється моральним, а не правовим і суто нормативним аспектам рішень, що приймаються судом; особливість права справедливості полягає в можливості судового захисту від обману; в період Середньовіччя можливим був відносно недорогий і швидкий розгляд справ канцлером; з метою виправлення похибок і недоліків загального права виникли засоби судового реагування і захисту. З 1832 р. починається період, що характеризується процесом, в результаті якого англійські суди отримали можливість застосовувати норми як загального права, так і норми права справедливості.

В якості основного доктринального джерела англійського права по відношенню до судової практики і законодавства можна згадати класичну працю Блекстона «Коментарій до права Англії», що справила значний вплив в Англії та всіх англосаксонських країнах. Також, до джерел англійського права слід віднести серію Law Reports, створену в 1865 р., а в галузі систематизації англійського права – Law of England, виданої під редакцією лорда Хелсборі.

У даний час спостерігаються тенденції зближення англосаксонського права з романо-германським, що є проявом виникнення глибоких взаємозв'язків світового правового регулювання: розвиток писаного права в англосаксонській правовій системі та активніше використання судової практики в романо-германській правовій системі.

У сучасному світі конституційна і судова практика різних держав значною мірою зняла суперечності природно-правового та позитивно-правового підходів до прав людини шляхом закріплення основних прав і свобод. Права і свободи людини в національних правових системах романо-германської правової сім'ї ґрунтуються на закріплених на конституційному і законодавчому рівнях положеннях, які складаються в чітку класифікаційну структуру. При цьому існує тісний понятійний взаємозв'язок між поняттям правової системи як соціально-державного явища і розвитком поняття прав людини в романо-германській правовій системі.

Законодавство України в галузі прав людини, як держави, що відноситься до романо-германського правового блоку, ґрунтується на базових засадах, притаманних усій системі романо-германського права. Основні доктринальні положення та принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина закріплені в Конституції України. До них відносяться такі: принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини; принцип невідчужування прав і свобод людини і громадянина; принцип рівності у правах і свободах та рівності перед законом; принцип відповідності міжнародним стандартам у галузі прав і свобод людини; принцип гарантованості прав і свобод людини та громадянина, неможливості їх скасування і звуження; принцип єдності прав і обов'язків людини та громадянина [4, с. 79].

Англосаксонській правовій системі властиві традиції посиленого захисту прав людини. Особливістю їх забезпечення в Англії як першій країні англосаксонської правової сім'ї, в якій доктрина природних прав людини набула свого завершеного вигляду, полягає в існуванні, поряд із загальним правом, права справедливості.

В Англії результатом боротьби громадян проти свавілля держави і вже на початку XIII ст. була прийнята Велика хартія вольностей (1215 р.). Подальший розвиток у даному напрямку в Англії знайшов свій вияв у прийнятті таких нормативно-правових актів: Петиція про права (1628 р.), Акт про краще забезпечення волі підданих та щодо запобігання ув'язнення (1779 р.), Біль про права, Habeas Corpus Act (1689 р.). Останній нормативно-правовий акт і до цього часу є складовою законодавства Англії.

Друга за своїм поширенням серед країн англосаксонської правової системи є правова система Сполучених Штатів Америки. Ідеї, що держава створюється саме для захисту природних прав людини, а тому не має права зазіхати на них, дозволили Дж. Адамсу, Б. Франкліну, А. Гамільтону, Т. Джефферсону сформулювати основні положення Декларації незалежності та Конституції США. У 1791 р. Конгрес США прийняв Білль про права, що складався з 10 поправок до Конституції, у яких міститься перелік особистих і політичних прав громадян Америки, які конкретизували і доповнювали права людини, передбачені теорією природного права.

Отже, як висновок можна констатувати, що дослідження доктринальних джерел права як системи наукових знань про певне правове явище конкретної правової сім'ї, як вчення та філософська теорія ідей, поглядів, та як керуючий теоретичний та політичний принцип, неможливе без звернення до витоків цих знань, їх історичного розвитку, що результат має певну систему правових відносин відповідної правової системи.

У нинішній час спостерігається зростання ролі доктринальних джерел права, що пов'язано з проявом глобалізаційних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства, особливим значенням проблеми прав людини, створенням загальноєвропейських і загальносвітових інституцій, поглибленням взаємовпливу різних правових систем одна на одну.

Список літератури:

1. *Марченко М. Н.* Правовые системы современного мира: [учебное пособие] / М. Н. Марченко. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 400 с.
2. *Гураленко Н. А.* Аксіологічний аспект різноджерельного права в Україні / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 385. – С. 19.
3. *Порівняльне законодавство (правові системи світу): [монографія] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко].* – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 488 с.
4. *Рабінович П. М.* Права людини і громадянина: [навч. посібник] / П. М. Рабінович, М.І. Хавронюк – К.: Атіка, 2004. – 464 с.

Гордимов А. В. Доктринальні джерела права на різних історичних етапах розвитку романо-германської і англосаксонської правових систем

В статті розглядаються питання місця і ролі доктринальних джерел в загальній системі джерел права та особливостей їх реалізації в романо-германській та англосаксонській правових системах, зокрема, на різних історичних етапах розвитку. Обґрунтовано, що в сучасних умовах глобалізації розвиток доктринальних джерел права відбувається, перш за все, в напрямку забезпечення прав і свобод.

Ключові слова: правові системи, доктринальні джерела права, романо-германська та англосаксонська правові системи.

Гордимов А. В. Доктринальные источники права на разных исторических этапах развития романо-германской и англосаксонской правовых систем

В статье рассматриваются вопросы места и роли доктринальных источников в общей системе источников права и особенностей их реализации в романо-германской и англосаксонской правовых системах, в частности, на различных исторических этапах развития. Обосновано, что в современных условиях глобализации развитие доктринальных источников права происходит, прежде всего, в направлении обеспечения прав и свобод.

Ключевые слова: правовые системы, доктринальные источники права, романо-германская и англосаксонская правовые системы.

Gordimov A. Doctrinal right sources at various historical stages of development of the Romano-German and Anglo-Saxon legal systems

In the article are considered questions of place and role doctrine sources in the general legal system and features of their realization in the Romano-German and Anglo-Saxon legal systems in particular, at various his-

torical stages of development. Soundly that in modern conditions of globalization development doctrine right sources occurs, first of all, in a direction of maintenance of the rights and freedom.

Key words: legal systems, doctrine right sources, the Romano-German and Anglo-Saxon legal systems.